

## УНІВЕРСАЛЬНІ І РЕГІОНАЛЬНІ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

**МАМЕДОВ Юсіф Ельман - аспірант, кафедра міжнародного права, Київський інститут міжнародних відносин (Україна, Київ)**

**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-23648438>**

**УДК 341**

**DOI 10.32782/EP.2022.2.21**

---

*Эта статья посвящена анализу становления региональных (релятивистских) и универсальных систем и механизмов международной защиты прав человека, их преимуществ и недостатков. Исследованы их соотношения, основные черты и практическое применение. Проведено сопоставимый анализ региональных и универсальных систем.*

*Ключевые слова: универсальные и региональные (релятивистские) системы, права человека, защита прав человека, азиатская система защиты прав человека, африканская система защиты прав человека, исламская система защиты прав человека.*

### **Постановка проблеми**

Після Другої світової війни захист прав людини в широкому масштабі перейшов із галузі внутрішнього права у сферу міжнародного права й став одним з головних завдань світової спільноти. Саме тому з питань прав людини у різний період було прийнято близько 300 декларацій, конвенцій, хартій, які були визнані світовою спільнотою. З цього можна дійти висновку, що питанню прав людини у світі хоч і приділяється багато уваги, проте воно й досі не вирішено.

### **Аналіз останніх досліджень і публікацій**

Серед учених, які розглядали питання універсальних і регіональних систем захисту прав людини, слід виокремити таких: Р.Е. Говард, Д. Доннеллі, М. Мілне, Т. Флейнер, А. Хенкін, С. Чуньїн, О. Ясуакі. Вагому

роль відіграють міжнародні конвенції та декларації.

### **Формулювання мети статті**

Метою статті є дослідження становлення універсальної та регіональної систем захисту прав людини їх особливості та відмінності.

### **Виклад основного матеріалу**

Інтернаціоналізація прав людини стала однією з трьох основних тенденцій сучасного розвитку прав людини (деякі зарубіжні дослідники вважають, що сучасний розвиток прав людини – це посилення егалітаризму, послаблення індивідуалізму та інтернаціоналізація прав людини; інші зарубіжні вчені вважають, що основними тенденціями сучасного розвитку прав людини є конституціоналізація, інтернаціоналізація та демократизація прав людини). Однією з важливих ознак інтернаціоналізації прав людини є те, що все більше і більше прав людини вписано у Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Серія міжнародних документів з прав людини стала ціннісним критерієм.

Загальна декларація прав людини в 1948 р. Проголосила універсальність прав людини та основних свобод у всьому світі і чітко вказала, що ця декларація є «загальним стандартом, якого прагнуть досягти всі люди та всі країни. Ця декларація прагне сприяти повазі до прав і свобод через навчання та

освіту, а також шляхом прогресивних національних та міжнародних заходів, щоб зробити ці права та свободи універсальними та ефективними серед людей кожної держави-члена та людей на територіях, що перебувають під його юрисдикцією.

Дві найважливіші міжнародні конвенції ООН про права людини, «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права» та «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права», які набрали чинності в 1966 р., також передбачив і проголосив такий самий зміст, як «Загальна декларація прав людини».

У «Віденській декларації та програмі дій», прийнятих Всесвітньою конференцією з прав людини в 1993 р., повторюється: «Усі країни урочисто зобов'язуються виконувати всі права людини, які сприяють загальній повазі, дотриманню та захисту всіх прав людини відповідно до Хартії Організація Об'єднаних Націй, інші міжнародні документи, пов'язані з правами людини та міжнародним правом. Універсальний характер цих прав і свобод не викликає сумнівів. «Усі права людини є універсальними, нерозривними, взаємозалежними та взаємопов'язаними. У той же час ми повинні враховувати унікальність кожної країни та регіону та різноманітність історії, культури та релігії. Однак, незалежно від політичної, економічної та культурної системи країни, країна зобов'язана сприяти та захищати всі права людини [1].

Що стосується регіональних статутів прав людини, поняття універсальності та відносності прав людини також мають різний ступінь схильності або проявів. Права та обов'язки взаємопов'язані у всій соціальній та політичній діяльності людини. Права сприяють свободі особистості, а обов'язки виражають гідність цієї свободи. «Спеціальна конференція з прав людини серед країн Америки, прийнята в 1966 році. Американська конвенція з прав людини (також відома як «Коста-Ріканська конвенція Сан-Хосе», яка набрала чинності в 1978 році) повторила вищезазначені концепції і надалі наголосила на тісній взаємозв'язку між двома типами прав людини. Тільки за умов культурних прав та реалізації їхніх громадянських

та політичних прав ми можемо реалізувати ідеал вільного людства, щоб насолоджуватися свободою від страху та нестачі». З точки зору структури Конвенції, Глава перша визначає «загальні обов'язки» людей. Це означає, що зобов'язання передують правам. Можна бачити, що «Американська конвенція з прав людини» містить етичну філософію, у якій домінує універсальність прав людини.

В «Африканській хартії прав людини і національних прав», прийнятій Організацією африканської єдності в 1981 році, зазначено: найбільшою особливістю цієї регіональної конвенції з прав людини є те, що вона не лише тісно пов'язує національні права з основними правами людини, а також визнає, що «задоволення економічних, соціальних та культурних прав є гарантією користування громадянськими та політичними правами», а також тісно пов'язує права та обов'язки. Чітко зазначає, що «здійснення кожним прав і свобод означає також виконання зобов'язань». «Кожен має зобов'язання перед своєю сім'єю та суспільством, країною та іншими юридично визнаними спільнотами та міжнародною спільнотою»

Зміст та висловлювання, пов'язані з інтернаціоналізацією та універсалізацією прав людини, зафіксовані в міжнародних документах з прав людини, є не лише результатом постійного розвитку вітчизняної практики захисту прав людини в різних країнах та енергійного прогресу міжнародних рухів за права людини, але й різноманітних теорій та концепцій прав. У сучасному світі інтернаціоналізація прав людини є не лише явищем інституціоналізації та легалізації на національному, регіональному чи міжнародному рівні, а й універсальним культурним явищем, що впливає на світ. Як культурне явище універсальність та відносність прав людини стають усе більш помітними, що привертає все більше уваги та суперечок людей. Однак коли люди застосовують міжнародні документи з прав людини, зокрема Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, до різних цінностей

та стандартів країни по-різному поводитися і навіть чинили опір. Причин бойкоту багато, але у підсумку, це головним чином заперечення універсальності прав людини шляхом відносності прав людини або використання універсальності прав людини для протистояння відносності прав людини. Як зазначав японський учений Ясакі Онума, в академічному плані люди, «звичайно, можуть порушити питання про те, чи справді права людини є універсальними?» Насправді, у галузі юридичної філософії, моральної філософії, антропології тощо. З точки зору релятивізму, люди порушували різні запитання та критикували» [2].

Загалом кажучи, так звана універсальність прав людини означає, що права людини та основні свободи є свого роду цінностями, які загально поважають і дотримуються, існування та усвідомлення цієї цінності неможливо відрізнити від будь-якої людини будь-якої країни, раси чи етнічної приналежності, тому воно має універсальні атрибути [3]. Професор Луїс Хенкін, відомий американський експерт з міжнародного права, вважає, що «права людини є універсальними і належать кожному в будь-якому суспільстві. Права людини не розрізняють географію, історію, культуру, ідеї, політичні системи, економічні системи або суспільство. Причина, по якій права людини називаються саме так, означає, що всі люди, відповідно до своєї природи, однаково користуються правами і однаково захищені, незалежно від статі, раси чи віку, незалежно від соціального класу, національного походження, раси чи племінної приналежності, незалежно від багатих чи бідних, роду занять, таланту, моралі, релігії, ідеології чи інших переконань» [4]. Права людини - це права, які належать всім людям у будь-якому регіоні та в будь-якому часі. Права людини - це права, які мають усі люди просто тому, що вони люди [5].

Щодо значення універсальності прав людини, стаття 2 Загальної декларації прав людини зазначає: «Кожен має право на всі права і свободи, що містяться в цій Декларації, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, політичних чи інших думок. Подібні положення пункту 1 статті 2 Міжнародного

пакту про громадянські та політичні права: «Кожна держава-учасниця цієї Конвенції зобов'язується поважати та гарантувати в межах своєї юрисдикції усі права і свободи». Універсальність прав людини є важлива теоретична основа загальних міжнародних стандартів та міжнародного захисту прав людини.

Відносність прав людини (Relativity of Human Rights) - це точка зору, яка відповідає універсальності прав людини (деякі вважають її протилежною). Вона стосується прав людини та основних свобод як цінностей, пов'язаних із конкретними культурними традиціями, політичними та економічними системами. Стандарти, їх існування та реалізація є умовними та відносними. У різних країнах, різних культурах та різних групах існують різні цінності та кодекси поведінки в сфері прав людини. Теорія відносності прав людини має високий ступінь відповідності таким теоріям, як культурна та філософська відносність.

У 1993 р. Для підготовки до Світової конференції з прав людини міністри та представники Азії провели зустріч у Бангкоку, столиці Таїланду, з березня по квітень та прийняли «Бангкокську декларацію». Ця декларація наголошує на універсальності, об'єктивності та не вибірковості прав людини. Водночас вона заявляє, що «країни Азії можуть зробити свій внесок у Світову конференцію (Всесвітню конференцію з прав людини) своєю культурою та традиціями. Слід мати на увазі, що кожна країна та регіон мають свої особливості та різні історичні, культурні та релігійні передумови. Права людини слід розглядати відповідно до процесу постійного оновлення міжнародних правил. Бангкокська декларація не розглядається як регіональний міжнародний закон про права людини. У кращому випадку це лише політичний документ, що демонструє концепцію прав людини в країнах Азії. Вона не є примусовою та обов'язковою в міжнародному праві [6]. Ця концепція прав людини, очевидно, узгоджується із універсальністю та загальними стандартами прав людини, а також наголошує на культурних відмінностях та впливі історичних та традиційних особливостях на

концепції та практику щодо прав людини.

Фактично погляд на права людини в країнах Азії є відповіддю на теорію універсальності прав людини, а також є заходом самозахисту для політичних вимог та економічного розвитку країн Азії. Після висунення азіатської концепції прав людини першою проблемою було зіткнення та координація універсальності та відносності прав людини (тут теорія відносності також часто використовується з особливістю). «Особливість, на якій налягають азіатські країни на протиположності концепції універсальності, не заперечує універсальності норм прав людини, але підкреслює У випадку прав людини необхідно враховувати конкретне історичне походження кожної країни та надавати кожній суверенній країні право визначати власну політичну систему».[7]

Певною мірою погляд на права людини в ісламському світі також відображає відносність (особливість) прав людини. «В ісламі права людини розглядаються як гідність людини. У цій галузі важливі обов'язки, а не права. І навіть якщо людина має якісь права, це пов'язано з її статусом або поведінкою, а не через те, що вона є людиною. Це простий факт» [8]. Принципи ісламу не визнають і навіть не виключають західної концепції прав людини. Є дві типові точки зору: одна полягає в тому, що «іслам забезпечує найкращий захист з точки зору прав людини. Правові норми, встановлені міжнародними документами у сфері прав людини, перевищили межі ісламу, і деякі з цих норм суперечать цінностям Ісламу. Вони є специфічними продуктами західнохристиянської культури і не є універсальними. Тому ісламський світ не зобов'язаний приймати ці норми, і ісламський світ повинен дотримуватися Ісламську концепцію прав людини. Друга полягає в тому, що «міжнародні документи з прав людини» та деякі із встановлених стандартів відповідають ісламським цінностям і повинні бути прийняті; деякі суперечать ісламським цінностям і не повинні прийматися». Ісламська концепція прав людини стосується прав і свобод жінок, прав немусульман та релігії.

Наприклад, професор Джек Доннеллі, який вивчає теорію і практику прав людини

з точки зору політичної філософії в США, зазначив просто і чітко: «Права людини - це права, які людина має лише тому, що вона є людиною [9]. Професор Луїс Хенкін вважає: «Відповідно до природи кожної людини права людини є невідчужуваними; права людини не можуть бути передані, позбавлені або анульовані; вони не можуть бути привласнені»[10]. Професор Томас Флейнер, директор федерального інституту Фрібурга, Швейцарія, голова міжнародного конституційного товариства, написав статтю «Що таке права людини?». У цій статті професор Фленер визначає: «Права людини - це право людини жити відповідно до своєї природи» [11]. Ця концепція прав людини є в основному природним правом індивідуального лібералізму (їхні філософські основи - доктрини «Природного права»). Деякі люди вважають, що ця точка зору представляє традиційний західний погляд на права людини.

Однак універсалістський погляд на права людини був серйозно оскаржений релятивізмом. Релятивізм вважає, що права людини - це умовні, соціальні та відносні права. Їх існування та реалізація в різних країнах залежать від конкретних економічних та соціальних умов та культурних традицій. Кожна країна повинна визначати конкретні стандарти прав людини відповідно до своїх обставин. Релятивізм в основному поділяється на моральний та культурний. Але загалом мораль усе ще перебуває в культурній системі суспільства і є важливою частиною соціальної культури, тому, коли релятивісти демонструють свої погляди з точки зору культури, вони зазвичай включають моральні судження. З точки зору культурного релятивізму, будь-який вид поведінки може оцінюватися лише системою цінностей, до якої він належить. Не існує стандарту абсолютної цінності, застосовного до всіх суспільств. Як філософія, культура, теорія відносності вважає, що кожна культура виробляє власну систему цінностей, тобто вірування людей та кодекси поведінки походять із конкретного соціального середовища.

Релятивізм виступає проти універсалізму прав людини, зосереджуючись головним чином на трьох точках зору: «По-перше, універсалізм важко встановити на практи-

ці, оскільки права людини не захищаються у всьому світі. По-друге, загальні права людини неможливо встановити, оскільки вони в принципі не мають універсальної культурної концепції. По-третє, універсалізм не може бути встановлений, оскільки місцева культура як суспільне благо переважає над правами людини. Культурний релятивізм як поняття може бути визначений відповідно до місцевих культурних традицій (включаючи релігію, політику та право). Практика повністю визначає існування та обсяг громадянських та політичних прав, якими користуються люди у цьому суспільстві». [12]

### **Висновки**

Для зближення двох протилежних сторін необхідно прийняти пропозицію інтегрувати концепції прав людини через культуру (цивілізацію). Лише поєднуючи права людини в міжнародному співтоваристві з конкретними культурами та шукаючи спільну мову, зберігаючи розбіжності, ми можемо досягти консенсусу між різними культурами та встановити новий міжнародний порядок у сфері прав людини. Але в будь-якому випадку, якщо людство хоче рухатися до спільного миру, цивілізації та досягти гармонії та спільного розвитку, воно повинно відмовитися від концепції абсолютного релятивізму і частково (більшість або навіть усі) прийняти загальні стандарти та концепції прав людини. Звичайно, для досягнення мети міжкультурної інтеграції концепції прав людини (або формування «цивілізаційно-сумісної концепції прав людини») потрібні більш глибокі та конкретні теоретичні дослідження, і всі зацікавлені сторони, які беруть участь у цих теоріях, повинні піти на необхідні та відповідні компроміси та поступки, усе це вимагає багато часу, підготовки та спільних зусиль людства. Тим не менше, концепція універсальності прав людини через культуру отримує дедалі більше уваги та визнання, що саме по собі забезпечує можливість, які не можна ігнорувати для досягнення цілей.

### **Література**

1. Ясуакі Онума: «Права людини, країна та цивілізація», книгарня Санліан, 2003 р., с. 353
2. Ясуакі Онума: «Права людини, країна та цивілізація», книгарня Санліан, січень 2003 р., с. 148.
3. Джек Доннеллі: «Теорія і практика загальних прав людини», опублікована Social Science Press 2001 р., с. 6.
4. Луї Хенкін: «Епоха прав», опубліковане видавництвом «Знання» 1997 р.с. 3.
5. М.Мілне: «Філософія прав людини», опубліковане видавництвом Oriental 1991 р., с. 2.
6. Сін Чуньїн «Права людини в країнах Азії»: опублікованій Jilin University Press 1996 р., с. 340.
7. Лі Лін: «Сучасна теорія прав людини», Jilin University Press, квітень 1996 р., с. 344-345.
8. Джек Доннеллі: «Теорія та практика загальних прав людини», Social Science Press 2001 р., с. 54.
9. Джек Доннеллі: «Теорія та практика загальних прав людини», Social Science Press 2001 р., с. 3.
10. Луї Хенкін: «Епоха прав», опубліковане видавництвом «Знання» 1997р.с. 3.
11. Томас Флейнер: «Що таке права людини?» Social Science Press 2000 р.с. 132.
12. Р.Е. Говард «Культурний абсолютизм та ностальгія за спільнотою» „*Quarterly Human Rights*” 1993 р. с.317-319.

*Mammadov Yusif Elman, postgraduate student, Department of International Law, Kyiv Institute of International Relations (Ukraine, Kyiv), e-mail: mamedovyusif884@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-23648438>*

### **UNIVERSAL AND REGIONAL SYSTEMS OF HUMAN RIGHTS PROTECTION**

Human rights – in common sense means to recognize the inherent value of each person, regardless of background, where we live, what we look like, what we think or what we believe. They are based on principles of dignity, equality and mutual respect, which are shared across cultures, religions and philosophies all

**АНОТАЦІЯ**

*Ця стаття присвячена аналізу становлення регіональних (релятивістських) та універсальних систем та механізмів міжнародного захисту прав людини, їх переваг та недоліків. Досліджено їх співвідношення, основні риси та практичне застосування. Проведено порівняльний аналіз регіональних та універсальних систем.*

*Ключові слова: універсальні і регіональні(релятивістські) системи, права людини, захист прав людини, азіатська система захисту прав людини, африканська система захисту прав людини, ісламська система захисту прав людини.*

over the globe. They are about being treated fairly, treating others fairly and having the ability to make genuine choices in our daily lives. Respect for human rights is the cornerstone of strong communities in which everyone can make a contribution and feel included. This article is devoted to the analysis of the formation of regional (relativistic) and universal systems and mechanisms of international protection of

human rights, their advantages and disadvantages. Their ratio, main features and practical application are investigated. A comparative analysis of regional and universal systems. Regional human rights systems strengthen the protection and enjoyment of human rights by taking into account regional considerations, such as shared regional customs, culture, values, and practices also regional human rights systems, consisting of regional instruments and mechanisms, play an increasingly important role in the promotion and protection of human rights. Regional human rights instruments (e.g. treaties, conventions, declarations) help to localize international human rights norms and standards, reflecting the particular human rights concerns of the region. Regional human rights mechanisms (e.g. commissions, special rapporteurs, courts) then help to implement these instruments on the ground.

Key words: universal and regional (relativistic) systems, human rights, human rights protection, Asian human rights protection system, African human rights protection system, Islamic human rights protection system.